

ефективності портретно-криміналістическої експертизи // Криміналістика і судова експертиза. К., 1972. Вип.9. 9. Info World Publications. 1990. April 2. 10. Лунев В.А., Нікітін В.Н., Хвьяля-Олінтер А.И. Розробка автоматических інформаційних тактископіческих систем // Інформаційний бюллетень. М., 1992. 11. High Technology. 1987. № 2. 12. Средства контроля доступа // Иностранная печать о техническом оснащении полиции капиталистических государств. М., 1993. № 4. 13. Тимошенко П.Ю., Салтеский М.В., Жариков Ю.Ф. Теория и практика использования следов памяти (идеальных отображений) в расследовании преступлений. К., 1991.

О.В. Одерій

ОСОБЛИВОСТІ У ПОРУШЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО НЕЗАКОННИЙ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Питання про підстави для порушення кримінальної справи слід розглядати у двох аспектах: встановлення ознак злочину, що складають мінімум ознак злочину для обгрунтованого порушення кримінальної справи, та достатності фактичних даних, які характеризують ці ознаки. Достатність підстав для порушення кримінальної справи визначається особою, яка провадить попередню перевірку, з урахуванням фактичних даних та характеру злочину [1, с.47].

Проведене нами узагальнення слідчої практики показало, що у 65% кримінальних справ попередня перевірка провадилась протягом доби, що свідчить про відповідальність і розуміння практичними працівниками важливості своєчасного отримання достатніх підстав для порушення кримінальної справи, після чого можливе використання всіх процесуальних засобів та способів для отримання доказової бази. Протягом трьох діб провадилась попередня перевірка у 18,6% кримінальних справ, у 10% - протягом десяти діб. 5,4% кримінальних справ були порушені з недотриманням строків, визначених процесуальним кодексом (ст.97 КПК), тобто більш ніж через десять діб з моменту реєстрації матеріалу.

Практичні працівники вказують на декілька причин, що обумовлюють порушення строків вирішення матеріалів. Так, під час попередньої перевірки матеріалів органам дізнання, слідчим доводиться зустрічатись з униканням від подання відомостей, що вимагаються, несвоечасністю відповідей на запити, протидію посадових осіб, що не бажають надавати необхідну інформацію, довготривалістю відомчих перевірок, що обумовлені відсутністю інструкцій і т.д. Інколи довго триває попереднє дослідження відухених речовин з метою визначення їх належності до наркотичних засобів та встановлення точної ваги. Вихід з такої ситуації

може бути знайдений у реалізації пропозиції про збільшення строку попередньої перевірки у виняткових випадках, або ж у наданні права прокурору продовжувати строк перевірки.

Єдина слідча дія, яку закон дозволяє провадити на стадії порушення кримінальної справи - це огляд місця події, і то у невідкладних випадках. У такому разі за наявності для цього підстав кримінальна справа порушується негайно після огляду місця події (ч.2 ст.190 КПК). Однак на практиці провадження і інших слідчих дій (допитів, упізнань, експертиз) до порушення кримінальної справи - поширене явище. Очевидно, що це грубе порушення діючого законодавства. Але ж не можна не враховувати, що провадження деяких слідчих дій необхідно для встановлення наявності чи відсутності достатніх даних, що вказують на ознаки злочину [2, с. 17-18]. Так, при порушенні кримінальних справ про незаконний обіг наркотичних засобів попередня перевірка первісних матеріалів має особливе значення через недостатність застосування лише юридичних знань на цьому етапі, адже виникає потреба використовувати спеціальні знання щонайменше у галузі хімії та біології. Зокрема, це пов'язано з необхідністю вирішити питання: чи є знайдені речовини наркотичними засобами? Від відповіді залежить головне: буде порушена кримінальна справа чи ні? Особа, що здійснює попередню перевірку (а за даними автора таку проводять здебільшого органи дізнання - у 98%, і лише у 2% - слідчі), не може самостійно і безпомилково вирішити це питання через відсутність необхідних для цього знань. Слід зазначити, що на озброєнні правоохоронних органів є спеціальні експрес-тести для проведення експрес-аналізу виявлених речовин на належність їх до наркотичних засобів, однак ефективність їх обмежена, і тому вони не отримали широкого застосування. Одне із підприємств м.Харкова запропонувало ефективніший і простий у використанні експрес-тест у вигляді фломастера, однак він розрахований тільки на вузьку групу наркотиків і тому нині доопрацьовується. На практиці проблема ця вирішується таким чином. Вилучені речовини у рамках попереднього дослідження направляють до експертно-криміналістичних підрозділів УМВС району, міста, області або у НДІСЕ для дослідження, яке проводиться практично за тими ж методиками, що й експертне. Після отримання результату дослідження, з якого видно, що вилучена речовина є наркотичною, можливе прийняття рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності або ж, якщо підстав достатньо, до кримінальної. Однак довідка про результат дослідження, видана експертом на цій стадії кримінального процесу, має

тільки орієнтує значення для вирішення питання про порушення кримінальної справи, але не має доказового значення. Тому після порушення кримінальної справи обов'язково призначають криміналістичну експертизу наркотичних засобів для того, щоб надати результатам первісного дослідження форму доказу. Таким чином, двічі виконуються одні й ті ж, по суті, дії, що забирає час і у працівників правоохоронних органів, і у експертів. За даними автора, у 1993 році хімічною лабораторією ЕКУ УМВС у Харківській області було проведено 1446 досліджень речовин для встановлення їх належності до наркотичних, при цьому у 21 випадку подані речовини не були визнані наркотичними. Експертиз же такого спрямування було проведено 739, а це дозволяє зробити висновок про те, що понад 700 разів шляхом експертизи проводились повторні дослідження речовин на належність їх до наркотичних.

Ще у 1967 р. В.Томін і Е.Ваулін правильно зауважували, що було б нелогічно порушувати кримінальну справу лише для того, щоб мати можливість провести експертизу [3, с.34]. В юридичній літературі багатьма практичними працівниками та ученими-криміналістами (Нагнойний Л. [4, с.174-178], Шаркова Т. [5, с.226-229], Коваленко Є., Лисов М. [6, с.67-72], Лук'янчиков Є. [7, с.27-28], Смітєнко В., Клименко О. [8, с.46-56] та ін.) неодноразово порушувалось питання про доповнення КПК нормою, котра б дала можливість правоохоронним органам призначати і проводити експертизу до порушення кримінальної справи, що дозволить уникнути повторних досліджень, а вивільнений час спеціаліста використовувати для вирішення інших завдань.

Таке рішення є очевидним і назрілим. Прийнятий Закон України "Про судову експертизу" [9] дозволяє здійснення експертизи не тільки у державних закладах, але й державних неекспертних, а також у приватних. Логічним було б наступний крок зробити для вирішення вищезначеної проблеми: дозволити проведення експертизи до порушення кримінальної справи і закріпити це у новому кримінально-процесуальному законодавстві.

Під час вирішення питання про порушення кримінальної справи необхідно керуватися не тільки інформацією про належність вилученої речовини до наркотиків, але й її кількісним критерієм. Це необхідно у деяких випадках для розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності і завжди - для правильної кваліфікації учиненого злочину. Так, наприклад, якщо розглядати правопорушення про незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання нарко-

тичних засобів без мети збуту у невеликих розмірах, то згідно зі ст.44 КпАП особа підлягає відповідальності, якщо протягом року це правопорушення було учинено вперше. Кількісний критерій, а у даному випадку це невеликий розмір наркотичного засобу, дає підставу відмовити у порушенні кримінальної справи і притягти особу до адміністративної відповідальності. Якщо за тих же умов вилучений наркотичний засіб має вагу, що перевищує "невеликі розміри", але не є великою, то очевидні підстави для порушення кримінальної справи за ознаками ч.1 ст.229^б КК. Частина 2 і 3 цієї статті передбачають кваліфікуючі ознаки, пов'язані з великими та особливо великими розмірами відповідно.

Що стосується аналогічних дій з наркотичними засобами, але з метою їх збуту, то у таких випадках законодавець передбачив лише кримінальну відповідальність, де від розміру наркотичного засобу залежить правильна кваліфікація злочину.

Невеликі, значні, великі і особливо великі розміри наркотичних засобів визначаються Комітетом по контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я (надалі Комітетом), наказом №2 Комітету від 07.02.96 р. був скасований Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, які підлягають спеціальному контролю у відповідності до діючого законодавства на 18.04.95 р. (надалі Перелік), і введений новий. Однак у новому, на відміну від попереднього, відсутні обов'язкові Додатки, у яких зазначаються кількісні характеристики наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Ніяких застережень і вказівок щодо додатків ні у наказі, ні у переліку немає. Через це практика пішла шляхом аналогії, керуючись скасованими додатками у поєднанні з діючим Переліком. Очевидно, це не є прийнятним.

На нашу думку, Комітету необхідно одночасно затверджувати перелік та додаток до нього, де зазначались би кількісні характеристики наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а набрання ними чинності обумовити точною датою з урахуванням часу, необхідного для надходження цих документів на місце. Це дозволить уникнути юридичних помилок.

Крім того, законодавець не обумовив процесуальний режим отримання пояснень, витребування документів, інших відомостей у справі. Дехто з учених пропонує у таких випадках користуватися правилами, встановленими для провадження слідчих дій. Вважаємо, що необхідно передбачити в кримінально-процесуальному законодавстві спеціальну норму, яка б регламентувала порядок провадження попередньої пе-

ревірки матеріалів. Таке вирішення питання усунуло б розбіжності у практиці, сприяло б упорядкуванню терміну попередньої перевірки матеріалів [10, с.194]. Наприклад, установлення граничного строку для відповіді на запит слідчого, органу дізнання стало б дійовим заходом, спрямованим на скорочення строків перевірки.

На підставі зібраних матеріалів, що відображають ознаки складу злочину, обґрунтовано вирішуються питання про порушення кримінальної справи.

Таким чином, обґрунтованість порушення кримінальних справ про незаконний обіг наркотичних засобів та притягнення осіб до кримінальної відповідальності залежить від достовірності, об'єктивності і документального закріплення таких обставин: а) належності вилучених об'єктів до наркотичних засобів; б) кількісних (вагових) характеристик вилучених наркотиків; в) незаконних дій із наркотичними засобами.

Зазначені обставини з'ясовують відповідні спеціалісти, працівники органу дізнання і попереднього слідства під час затримання підозрюваного. При цьому дотримуються нормативно закріплені методики та процедури, що забезпечують доказове значення результатів дослідження речовин і медичного огляду осіб, підтвердження і оцінка доказової інформації.

Перш, ніж порушувати кримінальну справу, необхідно вивчити всі обставини правопорушення, звернути увагу на правильність оформлення таких документів: а) рапорту співробітника органу внутрішніх справ, а також інших документів, що стали підставою для доставлення особи у чергову частину міліції чи безпосередньо до лікувально-профілактичного закладу, у яких фіксуються обставини затримання, очевидці, речові докази і т.д.; б) пояснення свідків, затриманого; в) протоколу особистого огляду затриманого та його речей; г) направлення особи на медичний огляд; д) висновку (протоколу) медичного огляду; е) довідки лікувально-профілактичних закладів про перебування особи на обліку з приводу вживання наркотиків; ж) протоколу про адміністративне порушення; з) висновку спеціаліста (довідки) про результати дослідження вилучених речовин; з) довідки про особу підозрюваного, у якій з'ясовуються обставини, за яких він звик до наркотиків; періодичність, дози їх вживання, зайнятість суспільно-корисною працею, причини залишення трудового чи учбового колективу; сімейний стан, взаємини з родичами, знайомими; час прилучення до наркотиків і тривалість їх вживання; джерела їх вживання; мотиви та причини вживання; характер особи, яка схильна до вживання наркотиків.

Узагальнення судово-слідчої практики дозволило встановити, що у 87,7% випадків кримінальна справа порушується слідчим, а у 12,2% - органом дізнання. хоча попередню перевірку первісних матеріалів у 98% здійснюють органи дізнання.

Досліджуючи проблему розслідування злочинів про незаконний обіг наркотичних засобів, слід торкнутися питання порушення кримінальних справ про незаконний обіг прекурсорів. До них належать хімічні речовини та їх солі, що становлять сировину для виготовлення синтетичних наркотичних засобів чи психотропних речовин (Список № 1 табл. IV Переліку), та речовин, за допомогою яких виготовляють наркотичні засоби і психотропні речовини (Список № 2 табл. IV Переліку). Згідно з ч.1 ст. 229²⁰ КК незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів тягне за собою кримінальну відповідальність. Але тут не застережені кількісні параметри цих речовин на відміну від наркотичних засобів. Тільки у ч. 2-3 цієї статті зазначено, що наявність великих та особливо великих розмірів прекурсорів обтяжує відповідальність.

У ст. 44 КпАП, що регулює настання адміністративної відповідальності, зазначені лише незначні кількості наркотичних засобів і психотропних речовин, а прекурсори не згадуються зовсім. Таким чином, виходячи з прямої вказівки закону, наявність у особи будь-якої, навіть незначної кількості прекурсорів дозволяє притягнути її до кримінальної відповідальності. Більш того, оскільки до прекурсорів віднесені розповсюджені у побуті хімічні речовини, то потенційним правопорушником є кожний громадянин, у господарстві якого наявні ацетон, соляна кислота та інші речовини, віднесені до прекурсорів згідно з Переліком. З цим погодитись не можна. Вважаємо, що і у адміністративному, і в кримінальному законодавстві не лише має бути встановлена межа, що розділяє адміністративну та кримінальну відповідальність, але й вказано, що настання будь-якого виду відповідальності пов'язане тільки з беззаперечним встановленням використання прекурсорів для виготовлення наркотичних засобів.

Розглянуті деякі особливості порушення кримінальних справ про незаконний обіг наркотичних засобів і запропоновані рекомендації далеко не вичерпують питань, що виникають на цій стадії кримінального процесу, і тому потребують своєчасного вивчення та вирішення.

Список літератури:

1. Степанов В. Предварительная проверка первичных материалов о преступлениях. Саратов, 1972.
2. Михеенко М. Особенности процесса доказывания в отдельных стадиях уголовного судопроизводства//Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел. К., 1988.
3. Томин В., Ваулин Е. К вопросу о производстве следственных действий в стадии возбуждения уголовного дела//За дальнейшее укрепление социалистической законности. Омск, 1967.
4. Нагнойный Л. О всевозможности назначения экспертизы до возбуждения уголовного дела//Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1967. Вып.4.
5. Шаркова Т. Использование специальных знаний в стадии возбуждения уголовного дела // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1973. Вып.10.
6. Коваленко Є., Лисов М. Про доцільність призначення окремих видів експертиз у стадію порушення кримінальної справи // Радянське право, 1968, № 5.
7. Лукьянчиков Е. К вопросу о производстве экспертизы в стадии возбуждения уголовного дела // Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики. К., 1993.
8. Смітєнко В., Клименко О. Про деякі особливості розслідування злочинів, що скоєні на ґрунті наркоманії // Забезпечення законності в діяльності органів внутрішніх справ України. К., 1993.
9. Голос України, 1994. 24 квітня.

Надійшла до редколегії 25.12.96

Ю.І. Чалий

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРЕВЕНЦІЇ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Серед економічних злочинних проявів питому вагу становлять правопорушення, які скоюються в сфері банківського кредитування. Це насамперед розкрадання кредитних коштів комерційних банків. Механізмів або способів такого розкрадання немало [1,с.187-189]. Звести до мінімуму названі посягання за допомогою лише кримінально-правових заходів, як показує практика, дуже складно. Тому є нагальна потреба в застосуванні різноманітних прийомів запобіжного характеру. Серед них слід назвати високу економіко-правову відточеність всіх умов (пунктів) договору банківського кредитування та угод, які забезпечують його належне виконання, тобто застави, поручительства, гарантії, а також контроль банку за виконанням положень цих договорів.

Банківське кредитування характеризується такими ознаками, як оплатність (процентність), строковість (поворотність кредитної вартості), цільова спрямованість та забезпеченість кредиту.